KARS MÜZESİ ENVANTERİNDE BULUNAN DÜZ DOKUMA YAYGILAR

H. Sinem ŞANLI
Prof. Dr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, hsinemsanli@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8460-0200

Hatice ELVER
Araş. Gör, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, haticetunalielver@)gmail.com, ORCID: 0000-0001-5232-5788

Şanlı, H. Sinem ve Elver, Hatice**.** "Kars Müzesi Envanterinde Bulunan Düz Dokuma Yaygılar". Kalemişi, 16 (2020 Bahar): s. 22–41. doi: 10.7816/kalemisi-08-16-02

ÖZ

Geleneksel el dokuma yaygılar, dokunduğu yörenin kültürünü, sanatını ve geleneğini içinde barındırır. Anadolu'da köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Kars yöresi ve çevresinde de yıllar boyu halı, kilim gibi çeşitli kirkitli dokumalar yapılmıştır. Sayıları az olmakla birlikte günümüze ulaşan bazı örnekler Kars kilimleri hakkında bilgi sahibi olmak, geçmiş tarihi hatırlamak ve gelecek kuşaklara hatırlatmak açısından önem taşımaktadır. Bu araştırmada Kars ilinde dokunan kilimler teknik, renk, motif, kompozisyon özellikleri ve kullanım alanları bakımından incelenmiştir. Çalışma tarama modeline dayalı betimsel bir araştırmadır. Literatür çalışması ve bu konuda uzman kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda ulaşılan kilim örnekleri incelenerek bilgi formları hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kars, müze, dokuma, kilim

Makale Bilgisi:
Geliş: 12 Ocak 2020 *Düzeltme: 11 Şubat 2020* *Kabul: 21 Mart 2020*

© 2020 Kalemişi. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

1. Giriş

Tarihi ve yaşanmışlıkları anlatan, bir milletin kültürü, gelenek görenekleri ve yaşama biçimi hakkında bilgi sağlayan el sanatları; ayrıca bu değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve yaşatılmasında büyük önem taşımaktadır.

> El sanatı ürünleri; kendine özgü teknolojiyle yapılan, üretimde yoğun makine kullanımı olmayan ve gerektiğinde basit el araçları kullanılarak yapılan, üretimde kullanılan hammaddeler standardize edilmiş olsalar bile standart üretim olmayan, birbirinden farklı ürünler olarak tanımlanabilir (Öztürk, 1998: 8).

El sanatlarının önemli bir dalı olan dokuma; dikine ve enine uzanan, en az iki iplik grubunun dikey açı yapacak şekilde birbirinin altından ve üstünden geçirilmesiyle ortaya çıkan düz yüzeyli üründür.

> Konu olan düz dokuma yaygılar ise, tamamen el ile dokunan türlerdir. Dokuma yaygılar, dokumalar arasında, kendine özgü kullanım gereklerinden dolayı, diğerlerinden değişik bir gelişim sonucu ayrı bir grup oluşturmuşlardır. Çadır, ev saray ve camilerin tabanlarına, kapı ve pencerelerin önlerine, eşyaların üzerine yayılan, örtülen, daha çok koyun yünü, keçi kılı, deve yünü bazen bunların arasında pamuk, keten, ipek, sırma ipliklerden veya bunların karışımından meydana gelen çoğunlukla diğer dokumalara "kumaşlara" göre daha kalın dokumalardır (Balpınar Acar, 1982a: 7).

> Düğümlü halı dışındaki havsız düz dokuma yaygılar arasında en tanınmış olan, çözgülerin atkılar tarafından tamamen gizlendiği atkı yüzlü dokumalardır. Kilim deyimi her ne kadar, çok geniş anlamda, bütün havsız düz dokuma yaygıları içine alır şekilde genel olarak kullanılıyorsa da, cicim, zili, sumak… gibi düz dokuma yaygılar, apayrı tekniklerle dokunmuş yaygılardır. Motiflerin bulunduğu belirli alanlar içinde 'atkı yüzlü dokuma' şeklinde çözgülerin bir altından bir üstünden geçerek, bir başka renkteki motifin sınırına kadar gider ve buradan geri döner. Böylece aynı renkteki atkılar kendi desen alanlarında gidip gelerek motifleri meydana getirirler (Balpınar Acar, 1982a: 45).

Günümüzde bilinen en eski düğümlü halı, Rus arkeolog C.İ. Rudenko tarafından, Sibirya'da Altay Dağları eteklerinde, M.Ö. III-II. yüzyıl ile tarihlendirilen, Hunlar devrinde dokunduğu kabul edilen, Pazırık Kurganı'ndan çıkartılan Pazırık halısıdır. Aynı kurgan içinde keçe ve düz dokuma yaygılar (kilim, cicim, zili, sumak) da ele geçirilmiştir. Dokumalar kurgan içinde su dolup buzullaşması sonucu herhangi bir zarara uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır.

> Türk düz dokuma yaygıları içinde en eski örneklerden biri olarak tarihlendirilen, Washington Textile Museum'da bulunan kufi bordürlü ve ortasında sekizgenler bulunan kompozisyonlu sumak tekniğinde dokunmuş bir yaygıdır. Üzerinde taşımış olduğu kompozisyon nedeni ile Avrupalı ressamların tablolarında görülen ve sanat tarihçilerince Holbein halıları olarak adlandırılan halıların desenlerine benzediği için XV. ve XVI. yy. erken Anadolu yaygı örnekleri olarak değerlendirilebilir (Ellis, 1963: 3).

Anadolu'nun her bölgesinde farklı desen ve renk karakterleriyle karşımıza çıkan geleneksel el dokumalar önemli bir yere sahiptir. Bu merkezlerden birisi olan Doğu Anadolu Bölgesi'nin Kuzeydoğusunda yer alan Kars ili; çeşitli istilalara uğramış olmasına ragmen şehre genellikle Türkler hakim olmuştur.

Kars el sanatları arasında yer alan dokuma sanatı, Kars'ın tarihi kadar eskidir. Kendine has özellikleri ile öne

çıkan düz dokuma yaygılar arasında bulunan kilimler güzellikleri ile göz kamaştırmaktadır.

Kilimler doğal yün çözgüleri ve mat kahverengi, turuncu ve pembe renklendirmeleri ile uzun ve dar biçimleri ile öne çıkmaktadır. Uygun olmayan büyüklüklerinden dolayı pek çoğu Batı'da moda aksesuarı olup kalmaktadır. Desenleri geometrik olup, kaba çözgüleri ve yarma örgüleri ile uzun püsküllü kaba örgülü sergiler olarak ortaya çıkmaktadır. Pek çok çuval ve yastık Kars bölgesinde dokunmaktadır. Bu bölgenin daha eski kilimleri genellikle Kağızman'a atfedilmekte olup, daha sık dokundukları ve genellikle doğal boya kullanıldığından, Kars'ın daha sonraki dokumalarından oldukça farklıdır.

Kars ve Kağızman kilimlerinde sıklıkla geometrik madalyon bulunmakta olup bunlardan bazıları Kafkas desenlerine benzemektedir. Son yıllarda giderek azalmasına ve genellikle çoğundan daha büyük boyutlara sahip olmalarına rağmen, namaz kilimleri de dokunmaktadır. Mat mavi zemin bazen bordürlerde tercih edilmektedir. Kağızman kilimleri koyu ve zengin kahverengi, kırmızı, mavi, yeşil ve sarı renk çeşitliliğine sahiptir. Seccade kilimler genellikle daha açık tonlardadır (Hull ve Luczyc-Wyhowska, 2000: 124) (Resim 1-2).

Resim 1 ve 2. 20. yy'a ait Kars Kağızman kilimleri (Erbek, 1990: 53-54)

Kars'ta yöreye has, orjinal teknikli ve geometrik desenli çeşitli kilimler dokunmuştur (Resim 3-4).

Resim 3. Kars Arpaçay Güvercinli Köyü'nden kilim-1984

(Görgünay Kırzıoğlu, 1999: 266)

Resim 4. Kars'ın Çıldır ilçesinde, Kafkasya'dan gelen göçmenler tarafından 19. yy sonunda dokunmuş olan zili (verne) at örtüsü 143x119 cm (Ölçer, 1988: 163)

Zamanında Sarıkamış'a bağlı Bardız beldesinde kufi yazılı kilimler dokunmuştur. Bunlardan biri de Enver Paşa'ya hediye edilmek üzere dokunan, ortasında 12 mısralık bir kahramanlık şiiri yazan Bardız kilimidir (Resim 5).

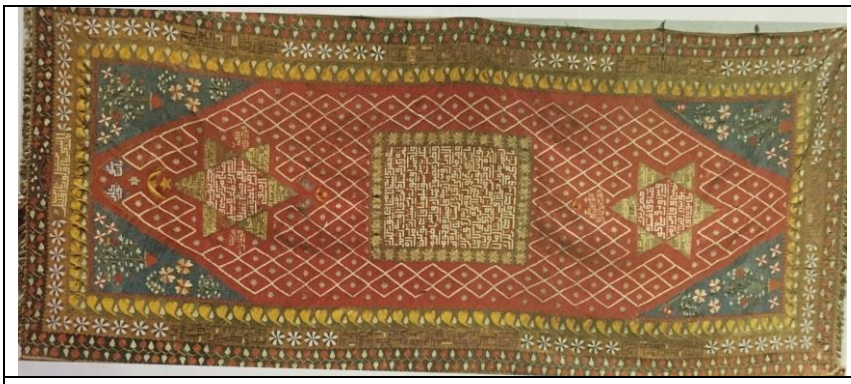

Resim 5. Bardız kilimi (Görgünay Kırzıoğlu, 1999: 268)

Çiği Kilimi: Dokuma tekniği kilimden çok farklı, üstten atlamalı bir dokumadır (Resim 6). Zili gibi dokunur fakat, kilim tekniği ve çiği tekniği, aynı yaygı üzerinde alternatif olarak yer alır. Günümüzde artık örneklerini bile görmediğimiz bu dokumanın Kars Merkez Camiinde başka bir örneği tespit edilmiştir (Resim 7-8).

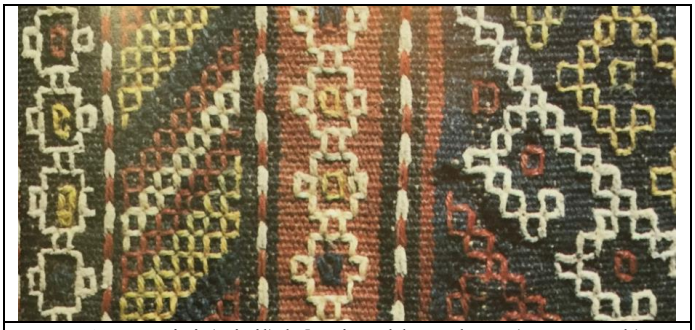

Resim 6. Çiği (Çiğil) kilimi, Çıldır Suhara (Karapapak) Köyü-1990 (Görgünay Kırzıoğlu, 1999: 269)

Bu dokumanın önemi, artık dokunmayan, örnekleri bulunmayan bir dokuma olmasının yanı sıra, adını, bazı oymakları Anadolu'ya gelip yerleşmiş bulunan en eski Türk Boyundan almış olmasıdır. Bu da dokumanın, ezelden beri bir Türk dokuması olduğu delilidir. Çünkü

Çik/Çigil/Çiğil, millattan önceki yüzyıllara uzanan Saka ya da İskitlerin (Skyth/Çikit) öncüleri sayılan ve sonraları, Göktürk ve Karahanlılar'da devlet idaresinde önemli yeri olan, en eski ve en kalabalık bir Türk kavminin adıdır (Görgünay Kırzıoğlu, 1999: 269).

Resim 7. Kilim ve çiği tekniği ile yapılmış yaygı, 1988(Görgünay Kırzıoğlu, 1999: 270)

Resim 8. Resim 7'deki yaygının saçakları (Görgünay Kırzıoğlu, 1999: 270)

Geçmişten günümüze kadar gelen zengin renk, desen ve kompozisyon özellikleriyle yaşanmışlıkları anlatan dokumalar, Geleneksel Türk Sanatları içinde önemli yere sahip olan düz dokumaları tanıtmak ve gelecek nesillere ışık tutmak açısından önemlidir. Kaybolmaya yüz tutan Kars düz dokuma örneklerinin renk, desen ve kompozisyon özelliklerinin incelenmesi araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Bu araştırmada temel amaç, geleneksel el sanatlarından biri olan düz dokumaların Kars Müzesi'nde ulaşılabilen örneklerinin incelenmesidir. Bulunan örneklerden elde edilen bilgiler doğrultusunda dokumaları tanıtmak, bu alanda bilimsel bir doküman hazırlamak amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmada Kars Müzesi envanterinde bulunan 11 adet düz dokuma yaygılar incelenmiştir. İncelenen örneklerin 8 tanesi kilim, 3 tanesi de atlama atkılı bezeme teknikli zili-cicimdir. Envanter bilgilerine ulaşılan düz dokuma yaygı örneklerinin envanter no, en-boy oranları, müzeye geliş tarihi, bulunduğu yer, müzeye geliş şekli ve kompozisyon bilgileri göz önünde bulundurularak dokumalar hakkında değerlendirme yapılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

Kars Müzesi envanter bilgileri incelendiğinde; düz dokuma yaygıların 1930-1940 yılları arasında dokunmuş olduğu düşünülmektedir. Müzeye gelişleri ise; 1972-2011 yılları arasında değişmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen düz dokuma yaygıların renklere göre dağılımı çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Kars müzesi envanterinde bulunan düz dokuma yaygıların renk dağılımı

	Kullanılan Renkler	**f**	**%**
Atkı ve çözgü iplikleri	Kahverengi	8	72,72
	Sarımsı beyaz	3	27,28
Toplam		11	100
	Sarı	10	90,90
	Krem rengi	10	90,90
	Kırmızı	9	81,81

Dokuma iplikleri	Yeşil	9	81,81
	Kahverengi	8	72,72
	Turuncu	7	63,63
	Gri	7	63,63
	Pembe	4	36,36
	Beyaz	3	27,27
	Eflatun	3	27,27
	Mavi	3	27,27
	Yavru ağzı	2	18,18
	Bordo	1	9,9
	Gül kurusu	1	9,9
Toplam		77	100

N:11 Açıklama: Dokuma iplikleri olarak birden fazla renk kullanıldığı için toplam alınmamış yüzdeler N üzerinden hesaplanmıştır.

Çizelge 1 incelendiğinde; araştırma kapsamında incelenen düz dokuma yaygılarda kullanım sıklığına göre; atkı ve çözgü ipliklerinde kahverengi (%72,72) ve sarımsı beyaz renkler (%27,28) kullanılmıştır. Dokuma ipliklerinde ise; %90,90'ar sarı ve krem rengi, %81,81'er kırmızı ve yeşil, %72,72 kahverengi, %63,63'er turuncu ve gri, %36,36 pembe, %27,27'şer beyaz, eflatun ve mavi, %18,18 yavruağzı, %9,9'ar bordo ve gülkurusu renklerinin kullanıldığı belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen düz dokuma yaygıların motiflere göre dağılımı çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Kars müzesi envanterinde bulunan düz dokuma yaygıların motif dağılımı

	Kullanılan Motifler	**f**	**%**
Geometrik Motif	Baklava	7	63,63
	Yıldız	3	27,27
	Kare	1	9,09
	Dikdörtgen	1	9,09
	Altıgen	1	9,09
	Zikzak	1	9,09
Toplam		14	100
Bitkisel Motif	Pıtrak	4	36,36
	Bitki	3	27,27
Toplam		7	100
	Çengel	3	27,27
	Bukağı	2	18,18
	Göz	2	18,18
	Tarak	2	18,18

Nesneli Motif	Mihrap	1	9,09
	İbrik	1	9,09
	Parmak	1	9,09
	Ok	1	9,09
	Küpe	1	9,09
	Muska	1	9,09
	Haç	1	9,09
Toplam		16	100
Figürlü Motif	Koç Boynuzu	11	100
	Bereket	7	63,63
	Eli belinde	4	36,36
	Canavar Ayağı	2	18,18
	Şahmeran	1	9,09
	Aşk ve Birleşim	1	9,09
	Kurtağzı	1	9,09
	Akrep	1	9,09
Toplam		28	100

N:11 Açıklama: Dokuma süslemeleri olarak birden fazla motif kullanıldığı için toplam alınmamış yüzdeler N üzerinden hesaplanmıştır.

Çizelge 2 incelendiğinde, 11 adet düz dokuma yaygının desen özellikleri bakımından farklılık gösterdiği görülmektedir. Zengin motif özelliğine sahip dokumalarda; geometrik, bitkisel, nesneli ve figürlü olmak üzere dört farklı motif türü bulunmaktadır.

Geometrik motif açısından; %63,63 baklava, %27,27 yıldız, %9,09'ar kare, dikdörtgen, altıgen ve zikzak motifleri yer almaktadır. Bitkisel motif olarak; pıtrak (%57,15) ve bitki (%42,85) motifleri belirlenmiştir. Nesneli motifler açısından ise; %27,27 çengel, %18,18'er bukağı, göz ve tarak, %9,09'ar mihrap, ibrik, parmak, ok, küpe, muska ve haç bulunmaktadır. Figürlü motifler ise; %100 koçboynuzu, %63,63 bereket, %36,36 eli belinde, %18,18 canavar ayağı, %9,09'ar şahmeran, aşk ve birleşim, kurtağzı ve akrep tir.

Dokuma işlemine başlamadan önce ve dokumanın bitiminde bırakılan çözgü ipliklerine saçak denir. İncelenen dokumaların saçak uzunlukları 5-9 cm arasında farklılık göstermektedir. Çoğu dokumada saçakların yıpranarak döküldüğü görülmektedir.

Kars Müzesi Envanterinde bulunan düz dokuma yaygıların saçaklarının genellikle düz bırakıldığı, nadiren örgü, sarma ve bağlı şekilde yapıldığı tespit edilmiştir (Resim 9-13).

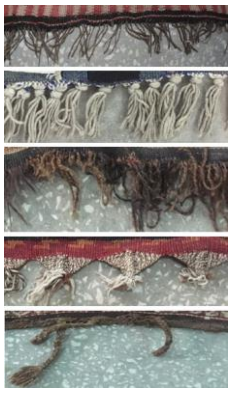

Resim 9, 10, 11, 12 ve 13. Kilimlerde Görülen Saçaklar

3.1. Kars Müzesi Envanterinde Bulunan Düz Dokuma Yaygı Bilgi Formları

Kars Müzesi envanterinde kayıtlı olan 11 adet düz dokuma yaygının envanter bilgileri ve kompozisyon özellikleri açıklanmıştır.

Örnek No: 1

Envanter no: 980/E-25-1

Müzeye geliş tarihi:19.12.1980

Müzeye geliş şekli: Ekrem Çelik'ten satın alma

Eserin adı: Yün kilim

Bulunduğu yer: Kars Müzesi

En-Boy: 134x430 cm.

Kompozisyon: Yer yaygısı olarak kullanılan kilim dokumada kırmızı, pembe, sarı, yeşil, kahverengi, krem rengi, yavru ağzı ve gri renkler kullanılmıştır. Motif zenginliği açısından dikkat çeken dokumanın orta zemininde üst üste beş küçük seccade örneğinde kompozisyon yer almaktadır. Kalan boşluklara bitki, ibrik, parmak gibi motifler yerleştirilmiştir. Dokumada üç farklı genişlikte kenar suyu bulunmaktadır. En içte ve üçüncü kenar suyu birbirinin aynısı olup eli belinde motifinden oluşmuştur. Geniş kenar suyunda kenarları canavar ayağı motifiyle çevrelenen dikdörtgenler yer almaktadır. Dikdörtgenlerin içlerinde geometrik hayvan, koç boynuzu, bukağı, çengel, bereket ve göz motifleri vardır. En dışta bulunan kenar suyu baklavalar içine yerleştirilmiş eli belinde motifiyle süslenmiştir. Kilimin bazı bölümlerinde yıpranmalar görülmektedir.

Örnek No: 2

Envanter no: 984.8.1
Müzeye geliş tarihi: 16.04.1984
Müzeye geliş şekli: Yusuf Haydar'dan satın alma
Eserin adı: Yün kilim
Bulunduğu yer: Kars Müzesi
En-Boy: 142x370 cm.

Kompozisyon: Yer yaygısı olarak kullanılan kilim dokumada kırmızı, turuncu, mavi, gri, krem rengi ve sarı renkler kullanılmıştır. Orta zeminde etrafı koç boynuzu motifiyle çevrelenen altı adet göl bulunmaktadır. Bu motiflerin iç ve etrafındaki boşluklar bereket, pıtrak ve koç boynuzu motifleriyle doldurulmuştur. Belirli çerçeve içine alınmamış kenar suyunda dıştan içe doğru çeşitli renklerle pıtrak, birbirine bağlantılı küçük baklava, canavar ayağı ve zikzak şeklinde motifler yer almaktadır. Dokuma sağlam durumdadır.

Örnek No: 3

Envanter no: 984.8.1
Müzeye geliş tarihi: 05.12.1983
Müzeye geliş şekli: Yusuf Haydar'dan satın alma
Eserin adı: Atlama atkılı bezeme teknikli (zili-cicim)
Bulunduğu yer: Kars Müzesi
En-Boy: 140x380 cm.

Kompozisyon: Yer yaygısı olarak kullanılan dokumada kırmızı, sarı, yeşil, mavi, beyaz, turuncu, gri ve bunların değişik tonlarında renkler kullanılmıştır. Orta zeminde biri yarım olmak üzere beş adet baklava motifi yer almaktadır. Baklavaların etrafı ok ucu ve göz motifleri ile çevrelenmiştir. Kalan boşluklar koçboynuzu, kıvrımlı çengel ve iç içe geçmiş tarak şeklinde yarım baklavalar ile doldurulmuştur. Atlama atkılı bezeme teknikli (zilim-cicim) dokumanın kenar suyunda göz motifleri ile birbirine bağlanan bereket ve kıvrımlı çengel motifleri bulunmaktadır. Dokuma sağlam durumdadır.

Örnek No: 4

Envanter no: 984.3.1
Müzeye geliş tarihi: 11.04.1984
Müzeye geliş şekli: Kemal Muratoğlu'ndan satın alma
Eserin adı: Yün kilim
Bulunduğu yer: Kars Müzesi
En-Boy: 147x392 cm.

Kompozisyon: Yer yaygısı olarak kullanılan kilim dokumada kırmızı, sarı, turuncu, yeşil, eflatun, gri, krem rengi ve bunların değişik tonlarında renkler kullanılmıştır. Dokumanın orta zemininde üç adet sekiz kollu stilize yıldız motifi yer almaktadır. Bu motiflerin içi ağaç, bereket ve dolgu motifleriyle doldurulmuştur. Yıldızların etrafında kalan boşluklara ise stilize şahmeran, çiçek, koç boynuzu, küpe ve dolgu motifleri düzensiz olarak yerleştirilmiştir. Motif zenginliği açısından dikkat çeken dokumanın kenar suyunda altıgenler içine yerleştirilmiş koç boynuzu motifleri yer almaktadır. Bu motifler dokumanın kısa kenarında ayrı, uzun kenarında ise birbirine bitişik olarak görülmektedir. Dokuma sağlam durumdadır.

Örnek No: 5

Envanter no: 1.16.72
Müzeye geliş tarihi: 15.12.1972
Müzeye geliş şekli: Kenan Dikici'den satın alma
Eserin adı: Yün kilim
Bulunduğu yer: Kars Müzesi
En-Boy: 130x320 cm.

Kompozisyon: Yer yaygısı olarak kullanılan kilim dokumada pembe, sarı, yeşil, kahverengi, krem rengi, yavru ağzı ve gri renkler kullanılmıştır. Dokumanın kenar suyunda bölmelere ayrılmış kareler yer almaktadır. Karelerin içleri koç boynuzu ve haç şeklindeki motiflerle doldurulmuştur. Orta zeminde içleri yıldız ve koç boynuzu motifleriyle doldurulmuş beş adet göl motifi yer almaktadır. Bu motiflerin etrafı kahverengi zemin üzerine yerleştirilmiş küçük çiçekler ile çevrelenmiştir. Dokumanın saçaklarında yıpranmalar görülmektedir.

Örnek No: 6

Envanter no: 78.3.14
Müzeye geliş tarihi: Bilinmiyor
Müzeye geliş şekli: Kemal Çelik'den satın alma
Eserin adı: Yün kilim
Bulunduğu yer: Kars Müzesi
En-Boy: 80x134 cm.

Kompozisyon: Yer yaygısı olarak kullanılan kilim dokumada kırmızı, mavi, kahverengi, krem rengi ve yeşil renkler kullanılmıştır. Dokumanın tamamı farklı renklerde, baklava şeklinde bölmelere ayrılmıştır. Baklavaların içi ise yine farklı renklerde simetrik eli belinde motifleriyle doldurulmuştur. Dokumanın yanlarında yıpranmalar görülmektedir.

Örnek No: 7

Envanter no: 78.3.16
Müzeye geliş tarihi: 07.06.1978
Müzeye geliş şekli: Kemal Çelik'den satın alma
Eserin adı: Atlama atkılı bezeme teknikli (zili-cicim)
Bulunduğu yer: Kars Müzesi
En-Boy: 127x358 cm.

Kompozisyon: Yer yaygısı olarak kullanılan dokumada kırmızı, sarı, yeşil, krem rengi ve kahverengi renkler kullanılmıştır. Dokumanın tamamı farklı renklerde, baklava şeklinde bölmelere ayrılmıştır. Yanlarda yarım, orta bölümlerde tam olarak görülen baklavaların içleri yine farklı renklerde simetrik eli belinde motifleriyle doldurulmuştur. Atlama atkılı bezeme teknikli (zili-cicim) dokumanın kenar suyunda farklı renklerde iç içe geçmiş tarak şeklinde motifler bulunmaktadır. Saçaklarının bir kısmı örülerek düz bırakılan dokumanın birçok bölümünde yıpranmalar görülmektedir.

Örnek No: 8

Envanter no: 78.E-3/15
Müzeye geliş tarihi: 07.06.1978
Müzeye geliş şekli: Kemal Çelik'den satın alma
Eserin adı: Yün kilim
Bulunduğu yer: Kars Müzesi
En-Boy: 144x275 cm.

Kompozisyon: Yer yaygısı olarak kullanılan kilim dokumada kırmızı, pembe, turuncu, sarı, yeşil, kahverengi, eflatun, krem rengi, bordo ve bunların değişik tonlarında renkler kullanılmıştır. Dokumanın ortasında yedi tam, iki yarım olarak yerleştirilmiş baklava motifleri bulunmaktadır. Bu baklavaların her iki yanına içlerinde koç boynuzu motifleri bulunan sekiz adet göl motifi basamaklı olarak yerleştirilmiştir. Kalan boşluklarda ise iç içe geçmiş şekilde bereket motifleri görülmektedir. Dokumanın kenar suyunda farklı renklerde koç boynuzu, yıldız ve dolgu motifleri yer almaktadır. Sağlam durumda olan dokumanın saçaklarına bağlanarak şekil verilmiştir.

Örnek No: 9

Envanter no: 77/E-4/2
Müzeye geliş tarihi: 27.09.1977
Müzeye geliş şekli: Musa Tazegül'den satın alma
Eserin adı: Yün kilim
Bulunduğu yer: Kars Müzesi
En-Boy: 102x170 cm.

Kompozisyon: Yer yaygısı olarak kullanılan kilim dokumada kırmızı, sarı, yeşil, gri, kahverengi, beyaz, turuncu, krem rengi ve eflatun renkler kullanılmıştır. Orta zeminde bereket ve koç boynuzu ile çevrelenen iki adet baklava motifi bulunmaktadır. Bu motiflerin etrafı farklı renklerde bereket motifleriyle doldurulmuştur. Dokumanın boş alanlarına düzensiz olarak, aşk ve birleşim, muska, bukağı ve dolgu motifleri yerleştirilmiştir. Dokumanın kenar suyunda kurtağzı motifleri yer almaktadır. Sağlam durumda olan dokumanın saçaklarına bağlanarak şekil verilmiştir.

Örnek No: 10

Envanter no: 1983.30.1
Müzeye geliş tarihi: 05.10.1983
Müzeye geliş şekli: Mehmet Merkoç'dan satın alma
Eserin adı: Yün kilim
Bulunduğu yer: Kars Müzesi
En-Boy: 190x370 cm.

Kompozisyon: Yer yaygısı olarak kullanılan kilim dokumada kırmızı, turuncu, kahverengi, krem rengi, gül kurusu, gri, sarı ve bunların değişik tonlarında renkler kullanılmıştır. Orta zemin çengel motifleriyle, simetrik olarak iki parçaya bölünmüştür. Birleştirilmiş iki kilim görünümü veren dokumanın içi baklava şeklinde bölmelere ayrılmıştır. Baklavaların içleri ise bereket, pıtrak ve akrep motifleriyle sıralı olarak doldurulmuştur. Dokumanın kenar suyunda stilize edilmiş koç boynuzu motifleri yer almaktadır. Dokumanın bazı bölümlerinde yıpranmalar görülmektedir. Uzun olarak bırakılan saçaklara sarılarak şekil verilmiştir.

Örnek No: 11

Envanter no: 2.9.2011
Müzeye geliş tarihi: 29.07.2011
Müzeye geliş şekli: Selim Köyü müftülüğünden hibe
Eserin adı: Atlama atkılı bezeme teknikli (zilim-cicim)
Bulunduğu yer: Kars Müzesi
En-Boy: 165x335 cm.

Kompozisyon: Yer yaygısı olarak kullanılan dokumada pembe, sarı, turuncu, kahverengi, yeşil, beyaz, krem rengi ve bunların değişik tonlarında renkler kullanılmıştır. Dokumada kenar suyu bulunmamaktadır. Zeminin tamamı farklı kalınlıklarda bölmelere ayrılmış ve bu bölmelerin içleri koç boynuzu, eli belinde ve pıtrak motifleriyle doldurulmuştur. İki kenarında düz saçak bulunan dokumanın bir tarafı yıpranmış ve sökülmüştür.

4. Sonuç

Kars Müzesi envanterinde yapılan araştırmada, envantere kayıtlı olan 11 adet düz dokuma incenmiş, her dokumanın bilgi formları hazırlanmıştır. Dokumaların envanter bilgilerinde; envanter no, müzeye geliş tarihi, müzeye geliş şekli, eserin adı, bulunduğu yer, en-boy ve kompozisyon özelliği belirlenmiştir. 1930-1940 yıllarında dokunmuş olduğu düşünülen dokumaların çoğunluğu sahiplerinden satın alınmıştır. Bir adet dokuma haricinde tüm dokumaların, müzeye geliş tarihi envanter bilgilerinde yer almaktadır.

Çoğunluğu dikdörtgen formdaki düz dokumaların kısa kenar ölçülerinin 102 ile 190 cm. arasında, uzun kenar ölçüleri ise 134 ile 430 cm. arasında değiştiği görülmektedir. Dokumaların atkı ve çözgüsünde çoğunlukla kahverengi ve sarımsı beyaz renklerde yün ve pamuk iplik kullanıldığı belirlenmiştir. Dokuma ipliklerinde; sarı, beyaz, siyah, kırmızı, yeşil, mavi, turuncu, pembe, kahverengi, gri, yavru ağzı, eflatun ve bu renklerin farklı tonlarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Düz dokuma yaygıların motiflerinde; koçboynuzu, baklava, bereket, eli belinde, pıtrak, yıldız, çengel, bitki, canavar ayağı, bukağı, göz, tarak, kare, dikdörtgen, altıgen, zikzak, mihrap, ibrik, parmak, ok, şahmeran, küpe, aşk ve birleşim, muska, haç, kurtağzı ve akrep gibi motiflerin kullanıldığı görülmektedir.

Dokumaların saçak uzunlukları 5-9 cm. arasında farklılık göstermektedir. Saçaklar genelde düz bırakılmış, bazılarına bağlama, sarma ve kıvırma yöntemiyle şekil verilmiştir. İncelenen dokumaların çoğunun saçaklarının koptuğu görülmektedir.

Müzedeki dokumaların tamamı depolarda muhafaza edilmektedir. Sadece sayım zamanı havalandırılmaktadır. Raflarda üst üste katlanmış vaziyette korunmaya çalışılmaktadır. Bazı dokumaların boyaları birbirine geçmiştir. Dokumaların çoğunluğu yıpranmamıştır, çok azında yırtık görülmektedir.

Kaynakça

Balpınar A. Belkıs. Kilim, Cicim, Zili, Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1982a.

Ellis, Charles. Grant *"A Soumak- Woven Rug in a 15th Century International style" Textile Museum Journal.* s. 3-20. Washington: 1963.

Erbek, G. Kilim Catalogue No:1. İstanbul: Eka Matbaacılık, 1990.

Görgünay Kırzıoğlu, Neriman. Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars: Kars Valiliği, 1999.

Hull, A. ve Luczyc-Wyhowska, J. Kilim: Complete Guide- History, Pattern, Tecnique, Identifiction. London: Thames Hudson, 2000.

Ölçer, N. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kilimler. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988.

Öztürk, İ. Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş. Ankara: 1998.

FLAT WEAVINGS IN THE KARS MUSEUM INVENTORY

H. Sinem ŞANLI
Hatice ELVER

ABSTRACT

Traditional hand woven weavings embody the culture, art and tradition of the region that are knitted. With a long history in Anatolia, The greater Kars region is famous with making various kirkit weavings such as carpets and rugs for ages. Although only few of them have been able reached to our days from the past, it is pivotal to gather information about these antique Kars rugs so as to learn from the past and pass to future generations. In this research, rugs woven in Kars province have been investigated in terms of their technique, color, motif, composition characteristics and their usage areas. The study is a descriptive research based on the screening model. As a result of the literature study and the interviews with the experts, samples of rugs were examined and information forms were prepared.

Keywords: Kars, museum, weaving, rug